

مکتبہ اسلامیہ دارالعلوم دیوبند

مکالمات مع مولانا محمد رفیع

مولانا محمد رفیع صاحب دہلی

مکتبہ اسلامیہ دارالعلوم دیوبند

۱۹۵۸ء

مبانی فقهی حکومت اسلامی

www.KetabFarsi.com

مبانی فقہی حکومت اسلامی

(دراسات فی ولایۃ الفقیہ وفقہ الدولۃ الاسلامیۃ)

حضرت آیۃ اللہ العظمیٰ عظیمی

جلد اول : دولت و حکومت

ترجمہ و تقریر:

محمود صلواتی

منتظری، حسینعلی، ۱۳۰۱-

مبانی فقهی حکومت اسلامی = (دراسات فی ولایه الفقیه و فقه الدوله الاسلامیه) / منتظری؛ ترجمه و تقریر محمود صلواتی. - تهران: سرایی، ۱۳۷۹.-

ج

ISBN 964 - 92805 - 2 - 9 (ج. ۱) . - ISBN

ISBN 964 - 92805 - 4 - 5 (ج. ۳) . - ISBN 964 - 92805 - 3 - 7 (ج. ۲)

فهرست نویسی براساس اطلاعات فیبا.

عنوان اصلی: دراسات فی ولایه الفقیه و فقه الدوله الاسلامیه
کتابنامه.

مندرجات: ج ۱. دولت و حکومت. - ج ۲. امامت و رهبری. - ج ۳. قوای سه گانه، امر به معروف، حسیبه و تعزیرات. - ج ۴. احکام و آداب اداره زندانها. - ج ۵. احتکار، سیاست خارجی قوای نظامی و اخلاق کارگزاران حکومت اسلامی. - ج ۶. منابع مالی حکومت اسلامی. -

964 - 92508 - 8 - 8:

ج ۶ (چاپ اول)

۱. ولایت فقیه. ۲. اسلام و دولت. الف. صلواتی، محمود، ۱۳۳۲-، مترجم.

ب. شکوری، ابوالفضل، مترجم. ج. عنوان.

۲۹۷/۴۵

B۲۲۳/۸/ م ۷۸ د ۴۰۴۱

۵۸۶۷ - ۷۹ م

کتابخانه ملی ایران

نشر سرایی

آیت الله العظمی حسینعلی منتظری

مبانی فقهی حکومت اسلامی

جلد اول: دولت و حکومت

ترجمه و تقریر: محمود صلواتی

نوبت چاپ: دوم

چاپ: هاشمیون

تیراژ: دو هزار نسخه

شابک: ۹ - ۲ - ۹۲۸۰۵ - ۹۶۴

تهران، ص. پ ۱۱۷۱ - ۱۵۸۱۵

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

www.KetabFarsi.com

بسمه تعالی

محضر مبارک استاد بزرگوار فقیه عالیقدر آیه الله العظمی منتظری دام عزه

پس از سلام و آرزوی توفیق و عمر پر برکت برای حضرت تعالی.

ترجمه کتاب پرارزش و ماندگار «دراسات فی ولایه الفقیه و فقه الدوله الاسلامیه» که توسط حضرت تعالی نگارش یافته و تدریس شده است و از مدتی پیش با اجازه و زیر نظر حضرت تعالی کار ترجمه آن آغاز گردیده بود، اکنون تحت عنوان «مبانی فقهی حکومت اسلامی» آماده چاپ و نشر گردیده که مستدعی است در صورت صلاحدید اجازه چاپ و نشر آن را صادر فرمایید.

در تنظیم این مجموعه همواره تلاش بر این بوده که با توجه به فنی بودن مباحث، مطالب کتاب روان و قابل استفاده برای عموم، ترجمه و تقریر شود و برای حصول اطمینان بیشتر از چند نفر فضلا، درخواست شد مجدداً متن آن را با متن عربی مورد تطبیق قرار دهند، و نیز طبق راهنمایی حضرت تعالی، مطالب افاضه شده در جلسات درس که در متن عربی کتاب نیامده و توضیح برخی اصطلاحات، و یادآوری برخی نکات در پاورقی درج گردیده تا ضمن جامعیت کتاب از متن متمایز باشد.

ادام الله ظلکم الوارف

ابوالفضل شکوری - محمود صلواتی

بسم الله الرحمن الرحيم

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

۱۳۶۷/۹/۲۸

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱۷	پیشگفتار:
۱۸	زمینه و انگیزه
۱۹	چند نکته قابل توجه
۲۰	در خاتمه
	درآمدی بر سلسله درسها و مباحث کتاب:
	الف - تاریخچه نگارش فقه حکومتی در اسلام:
۲۳	- فرآیند واژه‌ها
۲۴	- عصر پیامبر اکرم <small>صلی الله علیه و آله</small> و ائمه معصومین <small>علیهم السلام</small>
۲۷	- عصر فقهاء اقدم
۲۹	۱ - شیخ کلینی «ره»
۳۰	۲ - شیخ صدوق «ره»
۳۲	۳ - شیخ مفید «ره»
۳۶	۴ - سیدین (سید رضی «ره» و سید مرتضی «ره»)
۳۷	۵ - ابوالصلاح حلبی
۴۱	۶ - شیخ طوسی
۴۳	- عصر فقهاء قدیم
۴۵	۱ - قطب راوندی
۴۶	۲ - علامه حلی
۴۷	۳ - شهید اول

۴۹	۴ - فاضل مقداد
۵۰	- عصر فقهاء متأخر
۵۱	۱ - شهید ثانی
۵۲	۲ - ملا محسن فیض کاشانی
۵۴	- دوران فقهاء معاصر
۵۸	۱ - شیخ جعفر کاشف الغطاء
۵۹	۲ - ملا احمد نراقی
۵۹	۳ - میر فتح حسینی مراغی
۶۰	۴ - صاحب جواهر
۶۰	۵ - فاضل دربندی (صاحب خزائن)
۶۱	۶ - شیخ مرتضی انصاری
۶۲	۷ - بحر العلوم (صاحب بلغة الفقیه)
۶۲	۸ - آية الله نائینی
۶۴	۹ - آية الله شهید مدرس
۶۵	۱۰ - آية الله بروجردی
۶۶	۱۱ - حضرت آية الله العظمی امام خمینی «مدظله»
۶۸	۱۲ - حضرت آية الله العظمی منتظری «دام عزه»
	ب - آشنایی با شخصیت علمی و فقهی استاد
۷۱	۱ - از خانه تا مدرسه
۷۲	۲ - اساتید مشهور
۷۴	۳ - تألیفات و آثار علمی
۷۶	۴ - ارجاعات امام خمینی
۷۹	۵ - شخصیت فقهی و روش تدریس
۸۴	در پایان
۸۵	اهداء کتاب
۸۹	خطبه

- ۹۰
 ۹۰ ۱- ضرورت وجود دولت و حکومت
 ۹۱ ۲- حکومت و دولت و چگونگی پیدایش آن
 ۹۳ ۳- انواع حکومت‌های رایج در جهان
 ۹۶ ۴- حکومت اسلامی
 ۹۸ ۵- اوصاف و شرایط حاکم منتخب از نظر عقلاء
 ۹۸ ۶- ولایت فقیه
 ۹۴ ۷- لزوم دخالت علماء و فقهاء در مسائل سیاسی جامعه
 ۱۰۱ ۸- عوامل انزجار مسلمانان از سیاست و حکومت
 ۱۰۳ ۹- سبب تألیف و اشاره به بخشها و فصلهای کتاب
 ۱۰۵ ۱۰- شیوه و طریقه ما در بحث
 ۱۰۷ ۱۱- اهمیت فقه حکومتی و مسائل اجتماعی در اسلام
 ۱۰۸ ۱۲- عدم تنافی طرح مباحث علمی با وحدت اسلامی
 ۱۰۹ ۱۳- تذکر و عذرخواهی

بخش اول: اصل اولی و حکم عقل در مسئله ولایت و حکومت

- ۱۱۳ نفی ولایت انسان بر انسان به مقتضای اصل اولی
 ۱۱۴ حکم عقل و فطرت بر لزوم پذیرش نوعی از حاکمیت
 ۱۱۴ ۱- حاکمیت مطلقه خداوند بر نظام هستی
 ۱۱۶ ۲- حکم عقل بر ضرورت پیروی از راهنمای خیرخواه
 ۱۱۶ ۳- حکم عقل بر ضرورت شکرگزاری از ولی نعمت
 ۱۱۶ ۴- ضرورت دولت و حکومت برای جامعه
 ۱۱۷ خلاصه کلام و نتیجه

بخش دوم: ثبوت ولایت به مفهوم حکومت برای رسول خدا ﷺ و ائمه معصومین علیهم السلام

- ۱۲۲ دلالت آیات قرآن کریم به ولایت برخی از پیامبران ﷺ و ائمه معصومین علیهم السلام
 ۱۲۲ ۱- دلالت آیه «واذابتلی ابراهیم»...
 ۱۲۳ ۲- دلالت آیه «یا داود انا جعلناک خلیفه»...
 ۱۲۴ ۳- دلالت آیه «النبی اولی بالمومنین»...
 ۱۲۴ - سخنی در مفهوم الویت

- ۱۲۹ - برخی از موارد استناد پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله به آیه فوق
- ۱۳۱ - ابلاغ خلافت امیرالمؤمنین علیه السلام توسط پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله
- ۱۳۶ - آیا پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله بدون تعیین جانشین از دنیا رحلت فرمود؟
- ۱۳۸ - یک داستان قابل توجه
- ۱۳۸ - نظر خلیفه دوم در تعیین خلیفه
- ۱۳۹ - وصیت در مسائل شخصی مهمتر است یا تعیین سرنوشت امت اسلام؟
- ۱۳۹ - دلیل دیگری بر نصب حضرت علی علیه السلام به خلافت
- ۱۴۰ - اجمالی از جریان غدیر خم
- ۱۴۱ - علی علیه السلام و غصب خلافت
- ۱۴۳ - لزوم اظهار نظر در مباحث علمی
- ۱۴۴ - معنای ولایت و مشتقات آن در لغت و در فرهنگ اسلامی
- ۱۴۶ - مفهوم ولایت و مولا در فرهنگ اسلامی
- ۱۴۸ - وحدت و قرب لازمه، اعمال ولایت
- ۱۴۹ - روایاتی در لزوم تمسک به اهل بیت پیغمبر صلی الله علیه و آله
- ۱۴۹ - حدیث متواتر ثقلین
- ۱۵۲ - روایات دیگری در ضرورت تمسک به عترت طاهرین علیهم السلام
- ۱۵۵ - ۴ - دلالت آیه «و ما کان لمؤمن ولا مؤمنة اذا قضی الله...»
- ۱۵۵ - ۵ - دلالت آیه «انما ولیکم الله و رسوله»
- ۱۵۷ - ۶ - دلالت آیه «اطیعوا الله و اطیعوا الرسول و اولی الامر منکم...»
- ۱۵۷ - از تکرار اطیعوا چه می فهمیم؟
- ۱۵۹ - معنی و مفهوم امر در آیه شریفه
- ۱۶۰ - اولی الامر چه کسانی هستند؟
- ۱۶۳ - خلاصه کلام درباره اولی الامر
- ۱۶۵ - ۷ - دلالت آیه: «فلا وربک لا یؤمنون حتی یحکموک...»
- ۱۶۶ - ۸ - دلالت آیه: «انا انزلنا الیک الكتاب بالحق لتحکم بین الناس»
- ۱۶۷ - ۹ - دلالت آیه: «انما المؤمنون الذین آمنوا بالله و رسوله»
- ۱۶۷ - دعوت پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله چگونه دعوتی است؟
- ۱۶۹ - خلاصه کلام در دلالت آیات فوق
- ۱۶۹ - بیان چند نکته در رابطه با مفاهیم ولایت و امامت

- ۱۶۹ ۱ - معنای امام از نظر اهل لغت
- ۱۷۰ ۲ - سخنی درباره ولایت تشریحی و تکوینی
- ۱۷۴ ۳ - ولایت و مراتب مختلف آن
- ۱۷۴ ۴ - مراتب ولایت به حسب تحقق خارجی
- ۱۷۸ ۵ - گستردگی مفهوم امام در فرهنگ اسلامی

بخش سوم: ضرورت حکومت و لزوم آن در همه زمانها از نظر اسلام

- ۱۸۳ فصل اول: سخنان تعدادی از علماء که بر ضرورت حکومت ادعای اجماع کرده اند
- ۱۸۳ ۱ - سخن صاحب جواهر
- ۱۸۳ ۲ - سخن علامه
- ۱۸۴ ۳ - سخن محقق نراقی
- ۱۸۵ ۴ - سخن آیه الله العظمی بروجردی
- ۱۸۵ ۵ - سخن ماوردی
- ۱۸۵ ۶ - سخن ابن حزم اندلسی
- ۱۸۶ ۷ - سخن ابن خلدون
- ۱۸۶ ۸ - سخن ابن ابی الحدید
- ۱۸۶ ۹ - سخن پیشوایان مذاهب اربعه

- ۱۸۷ فصل دوم: مرور اجمالی به فقه حکومتی اسلام (بر اساس روایات و فتاوی اصحاب)
- ۱۸۸ دو دیدگاه مختلف درنگرش به اسلام

حکومت و نماز

- ۱۹۱ - نماز جماعت اولین سنگ بنای عمل جمعی مسلمانان
- ۱۹۳ - نماز جمعه سنگ بنای تشکیلات حکومتی اسلام
- ۱۹۵ - اقامه نماز عید فطر و قربان توسط امام

حکومت و روزه و اعتکاف

- ۱۹۶ - اثبات عید فطر براساس حکم امام
- ۱۹۶ - مجازات روزه خوار توسط حکم امام
- ۱۹۶ - لزوم انجام سنت اعتکاف در مسجد جامع

حکومت و زکات

- ۱۹۷ - زکات یکی از مالیاتها و منابع مالی حکومت اسلامی
- ۱۹۹ - پرداخت وام بدهکاران توسط امام

- ۲۰۱ - مصرف زکات فطره زیر نظر امام
- ۲۰۲ **حکومت و خمس و انفال**
- ۲۰۲ - خمس و انفال یا حق حکومت و ولایت
- ۲۰۵ - تصرف امام در انفال به عنوان مقام امامت و ولایت
- دلالت مرسله حماد بر تشریح زکات و خمس و انفال برای رفع
- ۲۰۷ نیازمندیهای حکومت اسلامی
- ۲۱۰ **حکومت و حج**
- ۲۱۰ - حج کنگره عظیم جهان اسلام
- ۲۱۳ - اجبار مسلمانان در شرایط ویژه به شرکت در مراسم حج توسط امام
- ۲۱۴ - نقش امیرالحاج در حج
- ۲۱۷ - تاکید بر زیارت امام در حج
- ۲۱۷ **حکومت و جهاد**
- ۲۱۷ - اصلاح دین و دنیا توسط جهاد
- ۲۱۹ - نمونه‌هایی از آیات مربوط به جهاد
- ۲۲۱ - جهاد ابتدایی و جهاد دفاعی
- ۲۲۱ - چند نمونه از روایات مربوط به جهاد
- ۲۲۴ - چگونگی اجازه امام در جهاد ابتدایی
- ۲۲۵ - نظریه فقهاء و بزرگان درباره ضرورت وجود امام عادل در جهاد ابتدایی
- ۲۲۷ - نظر صاحب ریاض درباره عصمت و پاسخ آن
- ۲۲۹ - وجوب جهاد دفاعی و مشروط نبودن آن به اجازه امام
- ۲۳۰ - دلالت روایات بر ضرورت جهاد دفاعی
- ۲۳۲ - ضرورت دفاع از کیان اسلام گرچه همراه با امام جائز
- ۲۳۴ - ضرورت ایجاد تشکل و کسب آمادگی برای دفاع
- ۲۳۵ - خلاصه کلام در باب جهاد
- ۲۳۶ **حکومت و بغات**
- ۲۳۶ - ضرورت جهاد با طاغیان و شورشگران علیه امام
- ۲۳۷ - شورش علیه امام عادل و یا امام معصوم؟
- ۲۳۹ - حکومت و غنائم جنگی، جزیه، اسراء، و اراضی فتح شده
- ۲۴۳ - حکومت و (حجرت) و (وصیت)
- ۲۴۴ - حکومت و نکاح و طلاق

۲۴۷	حکومت و ارث
۲۴۸	حکومت و قضاء و حدود
۲۵۰	- پرداخت دیه از بیت‌المال در صورت وقوع خطا در قضاوت
۲۵۰	- زندانی شدن افراد فاسد و کلاهبردار توسط امام
۲۵۱	- قبول شهادت توسط امام
۲۵۱	- اجرای حدود زیرنظر و با پشتوانه امام
۲۵۲	- تعقیب افراد متجاوز توسط امام
۲۵۳	- روایات دیگری در زمینه اجرای حدود توسط امام
۲۵۷	- مجازات و حبس مجرمین توسط امام
۲۵۸	- نمونه‌هایی از پرداخت دیه توسط امام
۲۵۹	- نمونه‌هایی از موارد دریافت دیه توسط امام
	فصل سوم: نمونه‌های دیگری از مسائل حکومتی در ابواب مختلف فقه (براساس فتاوی فقها).
۲۶۵	حکومت و امر به معروف و نهی از منکر
۲۶۷	حکومت و تجارت
۲۶۷	حکومت و دین (قرض)
۲۶۸	حکومت و قبول ولایت
۲۶۸	حکومت و رهن (گرو)
۲۶۹	حکومت و حجر
۲۶۹	حکومت و شرکت
۲۶۹	حکومت و ودیعه
۲۷۰	حکومت و وکالت
۲۷۰	حکومت و وصیت
۲۷۱	حکومت و نکاح
۲۷۱	حکومت و اصلاح بین زن و شوهر
۲۷۱	حکومت و طلاق
۲۷۲	حکومت وظهار (تحریم همسر با جمله انت علی کظهرامی)
۲۷۲	حکومت و ایلاء (تحریم همسر با قسم)
۲۷۲	حکومت و احیای زمینهای موات
۲۷۲	حکومت و لقطه (گمشده‌ها)

۲۷۳	حکومت و شهادات
۲۷۳	حکومت و حدود
۲۷۴	حکومت و دیات
	فصل چهارم: بیان دلائل ضرورت حکومت در همه زمانها از نظر اسلام
	دلیل اول: جامعیت اسلام و آمیختگی آن با ولایت و حکومت
۲۷۷	- دلالت آیات قرآن کریم بر جامعیت اسلام
۲۸۰	- سیره پیامبر اکرم <small>صلی الله علیه و آله</small> دلیل دیگری بر جامعیت اسلام
۲۸۱	- تقدیس شریعت مقدس اسلام از ولایت و حکومت
۲۸۴	دلیل دوم: حکومت، ضرورتی فطری و نیازی عقلی
۲۸۵	- بیان حکم همه نیازمندیهای بشر در شریعت اسلام
۲۸۹	دلیل سوم: استدلال به روایت فضل بن شاذان در تبیین فلسفه امامت و ولایت
۲۹۰	- بررسی زنجیره سند حدیث
۲۹۲	- گستردگی علت در مفهوم روایت
۲۹۲	دلیل چهارم: استدلال به کلام امیرالمؤمنین <small>علیه السلام</small> به هنگام رد شبهه خوارج
۲۹۴	- توضیح روایت
۲۹۶	دلیل پنجم: استدلال به کلام امیرالمؤمنین <small>علیه السلام</small> در کتاب محکم و متشابه
۲۹۷	- نکته‌ای درباره کتاب محکم و متشابه
۲۹۷	دلیل ششم: استدلال به کلام امیرالمؤمنین <small>علیه السلام</small> در پاسخ به نامه معاویه
۲۹۹	- سخنی درباره کتاب منسوب به سلیم بن قیس
۳۰۲	دلیل هفتم: اثبات حکومت براساس یک صغری و کبرای منطقی از آیات و روایات
۳۰۷	- توصیه مؤکد اسلام بر تشکل و وحدت مسلمانان
۳۰۹	دلیل هشتم: استدلال به روایت زراره، بنی‌الاسلام علی خمسة اشیاء...
۳۱۰	- ولایت به مفهوم حکومت نه به معنی محبت
۳۱۱	- تداوم اجرای دستورات اسلام در گرو حکومت
۳۱۲	دلیل نهم: استدلال به کلام امیرالمؤمنین <small>علیه السلام</small> : لولا حضورالحاضر
۳۱۳	- ادله امر به معروف و نهی از منکر دلائل دیگری بر ضرورت حکومت
۳۱۵	- امور حسبیه دلیل دیگری بر ضرورت حکومت
۳۱۷	دلیل دهم: ذکر روایاتی از طریق فریقین بر ضرورت دولت و حکومت
۳۲۸	روایات متضاد درباره حکومت و شیوه جمع بین آنها
	فصل پنجم: بررسی روایات مورد استناد اهل سکوت در عصر غیبت

- ۳۳۱ - صحیحہ عیص بن قاسم
- ۳۳۲ - توضیح روایت
- ۳۳۴ - دلائل نام نبرد زید در قیام خود از امام صادق علیه السلام
- ۳۳۵ - قداست قیام زید
- ۳۳۷ - چند روایت از ائمه معصومین علیهم السلام در تأیید قیام زید
- ۳۳۸ - اظهار نظر مرحوم شیخ صدوق درباره زید بن علی «ره»
- ۳۳۸ - نظر شیخ مفید و صاحب تکمله درباره زید «ره»
- ۳۴۱ - قیام زید الگویی قیام از غیر ائمه معصومین علیهم السلام
- ۳۴۲ - شیوه برخورد اصحاب امام صادق علیه السلام با قیام زید
- ۳۴۴ - ضعف سند روایات وارده در مذمت زید
- ۳۴۸ - خلاصه کلام درباره زید «ره»
- ۳۵۰ - قیام محمد بن عبدالله محض (نفس زکیه)
- ۳۵۴ - ۲ - مرفوعه ربعی
- ۳۵۵ - توضیح روایت
- ۳۵۷ - احتمال انحصار عدم خروج موفق پیش از قیام قائم (عج) به ائمه معصومین علیهم السلام
- ۳۵۷ - روایت متوکل بن هارون
- ۳۵۷ - بررسی زنجیره سند روایت متوکل بن هارون
- ۳۶۱ - توضیح روایت
- ۳۶۴ - روایت ابی الجارود
- ۳۶۵ - ۳ - روایت سدیر
- ۳۶۵ - بررسی شخصیت سدیر
- ۳۷۰ - ۴ - روایت ابی المرفف
- ۳۷۰ - سند و لغات روایت
- ۳۷۱ - ایجاد امید و نفی حرکت‌های زودرس
- ۳۷۲ - ۵ - روایت فضل بن سلیمان
- ۳۷۲ - ضعف سند روایت
- ۳۷۳ - شرایط بیان روایت
- ۳۷۳ - مفهوم روایت
- ۳۷۴ - سفیانی کیست؟
- ۳۷۴ - ۶ - روایت ابی بصیر

- ۳۷۵ - داعی به نفس طاغوت است، یا داعی به حق؟
- ۳۷۶ - احتمال صدور روایت در پاسخ به موارد خاص
- ۳۷۶ - تعارض روایت با روایات مؤید قیام
- ۳۷۶ - چند نمونه از روایات مؤید قیام در زمان غیبت
- ۳۷۹ - تعارض روایت با روایات جهاد و امر به معروف و نهی از منکر
- ۳۸۱ - ضرورت کسب آمادگی برای دفاع
- ۳۸۳ - قائم کیست؟
- ۳۸۴ - ۷- روایت عمر بن حنظله
- ۳۸۵ - توضیح روایت
- ۳۸۵ - ۸- روایت معلى بن خنيس
- ۳۸۵ - ۹- روایت انس بن محمد
- ۳۸۶ - توضیح روایت
- ۳۸۶ - بیان مشکلات مبارزه، نه نفی قیام
- ۳۸۷ - ۱۰- روایت عیص بن قاسم
- ۳۸۷ - ۱۱- روایت ابی عبدون
- ۳۸۸ - ۱۲- روایت ابی عبدالله سیاری
- ۳۸۸ - توضیح روایت
- ۳۸۹ - ۱۳- روایت عیدی
- ۳۸۹ - حبس نفس وقف جان در راه خداست نه سکوت
- ۳۸۹ - ۱۴- روایت حسین بن خالد
- ۳۹۰ - توضیح روایت
- ۳۹۱ - ۱۵- کلام امیرالمؤمنین علیه السلام در نهج البلاغه
- ۳۹۱ - چگونه می توان گفت امیرالمؤمنین علیه السلام امام الساکتین است!؟
- ۳۹۳ - ۱۶- روایت جابر
- ۳۹۳ - توضیح روایت
- ۳۹۳ - ۱۷- روایت زرین حبیش
- ۳۹۴ - توضیح روایت
- ۳۹۵ - خلاصه کلام و نتیجه

بسم الله الرحمن الرحيم

پیشگفتار

انقلاب اسلامی با یاری خداوند متعال به رهبری مقام ولایت فقیه در ایران به پیروزی رسید و نفس مسیحیایی امام امت، رهبر کبیر انقلاب اسلامی حضرت امام خمینی مدظله العالی بر پیکره نیمه جان ملت مسلمان ایران حیات و نشاطی تازه بخشید و پرچم پرافتخار جمهوری اسلامی در میان اعجاب و ناباوری دوست و دشمن به اهتزاز درآمد و با این پیروزی شکوهمند، وحدت دین و سیاست در عالی‌ترین شکل خود تجلی یافت و یک بار دیگر قدرت اعجاب‌انگیز مرجعیت شیعه در ابعاد مبارزاتی اجتماعی، فراروی جهانیان به نمایش گذاشته شد و در تداوم این درخشش نور، علیرغم همه مشکلات و نارساییها و توطئه‌های مستقیم و غیرمستقیم استعمارگران و ایادی و عمال آنها و تحمیل جنگی نسبتاً طولانی توسط رژیم بعث عراق به ایران و... در یک چشم‌انداز کلی به روشنی آشکار شد که حکومت اسلامی نه تنها در مرحله براندازی و نفی نظام طاغوت، بلکه در مرحله اثبات و اداره نظام نیز از صلاحیت و کارآیی لازم برخوردار است.

با اینهمه اکنون انقلاب اسلامی در تداوم حرکت بالنده خود در مقطع حساسی از تاریخ شکوهمند خویش قرار گرفته که همزمان مسئولیتهای متفاوتی متوجه آن است و باید بدون از دست دادن فرصت به همه آنها توجه ویژه مبذول نمود.

از یک سو با کارشکنیها و توطئه‌های استکبار و استعمار جهانی که به خاطر بینش شرکی خود با اسلام و انقلاب اسلامی دشمنی همیشگی دارند، رودررو است که از این جهت در وضعیتی مشابهه زمانه امام حسین علیه السلام قرار دارد و وظیفه در آن، دفاع از کیان اسلام و مسلمین است و آمادگی برای حفظ ارزشهای انقلاب و جنگ و شهادت.

از سوی دیگر در حال پایه گذاری و شکل دهی به نظام جمهوری اسلامی و اداره آن بر اساس قسط و عدل اسلامی است که در زمانه‌ای مشابهه زمان پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و امیرالمؤمنین علیه السلام می باشد و وظیفه در چنین شرایطی الگو گرفتن از برنامه‌های حکومتی آنان است و تربیت و به کارگیری نیروهای پارسا و باکفایت.

و از دیگر سو در حال تبیین و تطبیق مسائل جامعه براساس قوانین و دستورات اسلام و گسترش فرهنگ اسلامی در جامعه و سایر کشورهای جهان است که در زمانه‌ای مشابهه دوران امام صادق و امام باقر علیهما السلام قرار گرفته و وظیفه در چنین شرایطی تبیین نیازمندیهای جامعه براساس مبانی فقه اسلامی و تربیت اسلام‌شناسان متعهد و

آگاه است بر پایه اجتهاد و فقاہت.

در این میان، مسئولیت حوزه‌های علمیه و عالمان دینی آگاه به زمان، از سایر اقشار و اصناف ملت بمراتب بیشتر است، چرا که آنان جانشینان پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و ائمه معصومین علیهم السلام و سربازان مادام‌العمر و تمام وقت امام زمان (عج) بوده و همواره مسئولیت «اجتهاد» (تبیین نیازمندیهای زمان بر مبنای اصول و مبانی اسلام) را بردوش کشیده‌اند.

در این شرایط، قوه مقننه (مجلس شورای اسلامی) در تدوین قوانین مورد نیاز کشور به مبانی فقهی مستند و روشن از مسائل و مشکلات مبتلا به جامعه نیازمند است و قوه قضائیه برای ارائه قوانین جزایی و قضایی مورد نیاز و نیز برای تأمین کادر قضات، در سطح عالی نیاز به افراد صاحب‌نظر و مجتهد و آگاه به ریزه کاریهای حقوق اسلامی دارد و قوه مجریه در سطوح مختلف برای ترسیم حرکت مکتبی خویش چشم امید به حوزه‌های علمیه دوخته است.

تبیین احکام فقهی (اعم از فقه حکومتی، سیاسی، اقتصادی و قضایی) و استخراج مبانی مسائل عمده‌ای نظیر ابعاد مسئولیت ولایت فقیه، مسئله زمین، مالیاتها، تجارت خارجی، حقوق اقلیتها، روابط بین‌الملل، وظایف دولت در قبال مردم و مسئولیت مردم در برابر دولت، سازمان اطلاعات، امور حبه و دهها مسئله مورد نیاز دیگر که بویژه به خاطر حاکمیت طولانی طاغوت و عدم حضور نظام اسلامی در صحنه حکومت کمتر روی آن کار فکری شده، از اموری است که در حوزه‌های علمیه باید به آن پرداخته شود. و درست بر همین اساس و در جهت پاسخگویی به این نیاز مهم و حیاتی است که استاد بزرگوار فقیه مجاهد آگاه به زمان آیت‌الله العظمی منتظری در کنار سایر اشتغالات گسترده سیاسی - اجتماعی خود، بخش عمده‌ای از اوقات پر برکت خویش را به تدریس و تدوین مجموعه ارزشمند و بی نظیر «ولایة الفقیه و فقه‌الدولة الاسلامیه» اختصاص می‌دهند و همزمان، در مدتی متجاوز از چهار سال تحصیلی به تدریس آن برای بیش از یک هزار طلبه فاضل مشتاق به تحقیق در مبانی فقهی حکومت اسلامی که در حوزه درسی معظم‌له شرکت می‌کنند، می‌پردازند. و برآستی در این میدان، کدام فقیه بلندپایه‌ای شایسته‌تر از معظم‌له است که پس از پشت سر گذاشتن عمری تدریس و تحقیق در مسائل فقهی، اصولی، فلسفی، تاریخی، اجتماعی، و پس از گذراندن مدت مدیدی از عمر خویش در صحنه‌های جهاد و مبارزه و تبعید و زندان و شکنجه و پس از اداره مجلس خیرگان قانون اساسی و آشنای بسیار گسترده و عمیق با مسائل و مشکلات جامعه و... ایفای چنین مسئولیت مهمی را به عهده بگیرد. و با تکیه بر کرسی تدریس امام صادق و امام باقر علیهم السلام به تبیین مسائل اصولی مورد نیاز جامعه و تربیت طلاب و فضلاء حوزه علمیه، این سنگربانان و مشعلداران آینده همت گمارد.

زمینه و انگیزه

و اما انگیزه و سبب دست یازیدن به تقریر و ترجمه این مباحث بدین گونه بود که از همان روزهای نخست ورود استاد به طرح مباحث حکومت اسلامی، برای همگان روشن بود که این مطالب نباید در محدوده شاگردان درس و احیاناً کسانی که از رادیو به مطالب آن گوش فرا می‌دهند محصور و محدود بماند و لازم است به گونه‌ای قابل استفاده برای عموم، مطالب آن در اختیار علاقمندان قرار داده شود. بدین منظور از همان ابتدا به عنوان یادداشتهای روزانه درس، تلاش شد مطالب به صورت منظم گردآوری و پاکتویس شود، اما پس از مدتی مشخص

گردید که منظور را نمی‌تواند کنایت کند، چه بسا مطالبی که از قلم افتاده و یا منابعی که به صورت دقیق درج نشده بود، برای رفع این نقیصه نوارهای درس تهیه و پس از پیاده شدن به تنظیم آن همت گماشته شد و بدین وسیله این امکان فراهم شد که تمام آنچه استاد در درس بیان فرموده بودند، در اختیار باشد و از مطالب چیزی فرو نماند و بدین منوال، قسمت عمده‌ای از بحث آماده گردید، تا اینکه در دیداری با استاد، قسمت‌های آماده شده، عرضه و هدف از تنظیم آن مطرح شد. ایشان پس از ملاحظه، شاگردپروری نموده و با لطف و عنایت خاص خود فرمودند: «من پیشنهاد این درسها را نوشته‌ام. بسیاری از مطالب در نوشته آمده که در درس مطرح نشده است، برای تکمیل نوشته و پیش‌گیری از تکرار کار و اتلاف وقت، بجاست اصل نوشته از عربی به فارسی ترجمه و مطالب اضافه شده در درس و توضیحات، به پاورقی منتقل شود.» و برای تأمین این منظور یک دوره دستویس مباحث را در اختیار قرار دادند و این نقطه عطفی بود در کمال یافتن این نوشتار، زیرا همانگونه که استاد فرموده بودند، پس از مقابله، مشخص گردید که بسیاری از مطالب در نوشته ایشان آمده که در جلسات درس مطرح نشده بود و البته پاره‌ای از مطالب مفید، بویژه نمونه‌ها و نکات قابل توجه در زمینه مسائل سیاسی - اجتماعی نیز در درس مطرح شده که در نوشتار ایشان درج نشده بود.

بر این اساس مجموعه مباحث گذشته، طبق نظر استاد بازنویسی شد و دنباله کار به همین منوال ادامه یافت و اکنون آنچه پیش رو دارید نوشتاری است جامع، بین ترجمه کتاب و تقریرات درس که با پانویس «از افاضات معظم له در درس» مشخص گردیده و توضیح برخی مطالب و یا اصطلاحات که با کلمه «مقرر» متمایز شده است.

چند نکته قابل توجه

در رابطه با این مجموعه نکاتی قابل توجه است که اجمالاً به آن اشاره می‌شود.

۱- با توجه به تخصصی و استدلالی بودن مباحث کتاب، تمام تلاش بر این بوده که در حد امکان مطالب به صورت روان و قابل فهم برای عموم به رشته تحریر کشیده شود که البته شیوه استاد در بیان ساده مسائل چه در گفتار و چه در نوشتار، به ایفای این مقصود کمک شایانی کرده است.

۲- با توجه به بضاعت علمی اندک و نیز گستردگی مباحث و هدفی که در ترجمه و تقریر این مجموعه دنبال می‌شده، در طول مباحث کتاب تمام سعی بر رسایی مطلب و انتقال صحیح آن به خوانندگان فارسی‌زبان بوده است، اما باز یادآوری این مطلب ضروری است که هرگونه نارسایی و کمبودی در ترجمه و تقریر مباحث مشاهده گردد، از ما و به عهده ماست و ساحت استاد از آن مبرا است.

۳- تمام تلاش در این بوده که چه در ترجمه و چه در تقریر مباحث درس، همانگونه که اصل اساسی ترجمه و تقریرات نویسی است، امانت مراعات شود و در هر مورد براساس ضرورت، کلمه و یا جمله‌ای اضافه شده در کرونه [] قرار داده شده تا از متن متمایز باشد. در عین حال مجموعه مطالب در پایان اجمالاً از نظر استاد بزرگوار گذشته و طبق نظر ایشان در هر مورد تغییرات لازم انجام پذیرفته است.

۴- با توجه به فراوانی اصطلاحات فقهی، اصولی، فلسفی، کلامی و... در طول کتاب و تکرار آنها در موارد متعدد، ضمن توضیح برخی از آنها در پاورقی، در پایان مجموعه مجلدات، فهرست اعلام، اماکن، مصطلحات و... پیش‌بینی شده تا دسترسی به مجموع آنها یکجا میسر گردد.

۵- پیش از ورود به مباحث کتاب، جهت آمادگی ذهنی خوانندگان گرامی، درآمدی در دو محور تحت عنوان

«تاریخچه نگارش فقه حکومتی در اسلام» و «آشنایی با شخصیت علمی و روش فقهی استادحفظهالله» درج شده که در همین جا از برادر گرامی، فاضل ارجمند حجت الاسلام ابوالفضل شکوری که پژوهش و نگارش آن را عهده دار بوده‌اند و با توجه به گستردگی بحث، تقریر و ترجمه برخی از مجلدات بعدی را قبول فرموده‌اند، سپاسگزاری به عمل می‌آید.

۶- متن و ترجمه کلیه آیات و نیز متن و ترجمه همه احادیثی که مورد بحث و بررسی بوده در متن کتاب آمده و متن عربی سایر روایات و احادیث بطور کامل در پاورقی درج گردیده و در نقل قولها تنها به ذکر ترجمه در متن و آدرس در پاورقی اکتفا شده است.

۷- در برخی موارد که با طولانی شدن مطلب و یا وارد شدن در مطلب جدید به «سرفصل» و «تیترا» نیاز می‌افتاده، با توجه به مضمون مطلب، تیترا مناسب انتخاب شده تا فهم مطلب آسانتر و انسجام و زیبایی کلام افزونتر شود.

۸- در پاورقیها همانگونه که در متن عربی کتاب آمده در حد امکان، هم شماره صفحات و هم عنوان فصل و باب کتاب مرجع، آمده تا مراجعه به اصل در چاپهای متعدد کتب براحتی امکان پذیر گردد.

در خاتمه

در خاتمه از ساحت مقدس استاد بزرگوار که با اجازه ترجمه کتاب و تقریر مباحث درس و تذکرات و رهنمودهای خودشان اینجانب را مورد لطف قرار دادند، کمال امتنان و تشکر را دارم. و از فضلا و سروران محترمی که با تطبیق آن با متن عربی و ارائه پیشنهادات و نظرات اصلاحی خود در غنا و بالارفتن کیفیت آن موثر واقع شدند و از برادران متعهدی که در نشر آن به صورت سلسله مقالات در روزنامه و انتشار آن به صورت کتاب قبول زحمت فرمودند و از همه برادرانی که در مراحل مختلف پیاده کردن نوارها، تایپ، ویراستاری و... اینجانب را یاری دادند، صمیمانه سپاسگزاری می‌نمایم.

از خوانندگان گرامی نیز انتظار دارم با دیده بزرگواری به این اثر نگریسته و پیشنهادها و نظرات اصلاحی خود را به اینجانب هدیه فرمایند.

وصلی الله علی محمد و آله الطاهرين، والحمد لله رب العالمین.

بیستم شوال ۱۴۰۸ ه. ق. مطابق با پانزدهم خرداد ۱۳۶۷ ه. ش.

حوزه علمیه قم - محمود صلواتی

درآمدی بر بر سلسله درسها و مباحث کتاب

www.KetabFarsi.com

الف: تاریخچه نگارش فقه حکومتی در اسلام
ب: آشنایی با روش علمی و شخصیت فقهی استاد

تاریخچه نگارش فقه حکومتی در اسلام

فرایند واژه‌ها

واژه‌ها نیز همچون همه پدیده‌های هستی، با گذشت زمان، دچار تحول و دگرسانیهای گوناگون می‌شوند و فرایندهای مختلفی را پشت سر می‌گذارند. در اثر این فرایندها و تحولات لغوی، گاهی یک معنی و مفهوم ویژه در قالب الفاظ و کلمات متعدد جای گرفته و انسانها را در راستای تفهیم و تفاهم و ادای مقصود، یاری می‌رسانند. روی این اصل است که باید گفت، واژه‌ها و اصطلاحات در پدید آوردن پیوندهای معنوی و فرهنگی ابنای بشر و انتقال معارف، نقش بسیار ظریف، کلیدی و مهمی را ایفا می‌کنند.

مفهوم ویژه‌ای هم که امروزه از آن به عنوان «دیدگاهها و اندیشه‌های حکومتی اسلام» یاد می‌شود از جمله مفاهیمی است که در طول زمان در قالب واژه‌ها و اصطلاحات گوناگون جای گرفته و بر زبان محدثان، فقهاء، مفسران و حکمای اسلام جاری گشته است. به همین جهت مطالب مربوط به آن با نامها و عناوین گوناگون و متعدد شناخته شده و در هر عصر و زمان و در هر یک از منابع و متون، تعبیر خاصی به آن اختصاص یافته است. چنانکه مجموعه مطالب مربوط به این موضوع زمانی الاحکام السلطانیه و امور سلطانیه^۱ و زمانی دیگر تنفیذ الاحکام^۲، القضا یا و الاحکام^۳ و احکام قضاء و حدود و...^۴ نامیده شده، گاهی هم به اسم ولایة الفقیه^۵ مورد ذکر قرار گرفته و زمان دیگر به صورت عام‌تر و کلی‌تر،

۱. مانند کتابهای الاحکام السلطانیه ابوالحسن ماوردی و ابویعلی. و نیز تعبیرات متعدد و کثیره فقهای بزرگوار شیعه در ضمن مباحث ولایت فقیه، به عنوان مثال، امام خمینی در کتاب البیع، ج ۲/۴۷۲ که تعبیر «الامور السلطانیه» را به کار برده‌اند و...

۲. ر.ک: الکافی / ۴۲۱ به بعد، از ابوالصلاح حلبی، چاپ مصحح جدید.

۳. ر.ک: تهذیب الاحکام، ج ۶/۲۱۷، شیخ الطایفه طوسی، چاپ جدید.

۴. این تعبیر در همه کتب فقهی کاربرد دارد.

۵. مانند عوائدالایام مرحوم نراقی / ۱۸۵ به بعد، مکاسب، ج ۹/۳۰۴ به بعد از مرحوم شیخ مرتضی انصاری،

عناوینی همچون مسائل الولايات^۶، الولايات و السياسات^۷ به آن اطلاق شده است. چنانکه گروه دیگری از مؤلفین از آن به عنوان السياسات الشرعیه، النظم الشرعیه^۸ یاد کرده‌اند. برخی از فقها و محدثین نامدار نیز مسائل مربوط به این موضوع را تحت عنوان فی العبادات والسیاسات^۹ مورد بحث قرار داده‌اند و بالاخره در این اواخر نام فقه سیاسی و «فقه حکومتی اسلام» شهرت یافته است که همه این عناوین و اصطلاحات حاکی از یک مفهوم و معانی مشترک و واحد هستند و نه معانی متعدد و مختلف که در طول تاریخ و در بستر زمان همراه با فراز و نشیب فقه عمومی و فقه حکومتی، تحول و دگرگونی پذیرفته‌اند. در این جا ما برای آگاهی هرچه بیشتر خوانندگان گرامی از ریشه این اصطلاحات و مفاهیم خاص، تاریخ نگارش و تدوین فقه حکومتی اسلام بویژه دیدگاههای فقهای شیعه در اعصار مختلف را مورد مطالعه قرار داده و بحث گسترده در این زمینه را به کتابی مستقل موکول می‌نماییم.

۱ - عصر پیامبر اکرم ﷺ و ائمه معصومین ﷺ

بدون تردید، اصول اولیه و ریشه‌های اصلی فقه حکومتی اسلام، مانند هر مسئله اسلامی دیگر در قرآن مجید و سنت رسول خدا و ائمه معصومین ﷺ قرار دارد و از لحاظ تاریخی پیدایش و شکل‌گیری فقه حکومتی همزمان و همزاد با پیدایش «فقه عمومی اسلام» است. یعنی زمان پیدایش و تکوین آن نیز مانند فقه عمومی به عصر نبوت و نزول آیات شریفه قرآن مجید برمی‌گردد، چرا که همه احکام و دستورات اسلام در عصر نبوت با نزول آیات الهی و سنت شخص پیامبر اکرم ﷺ تدوین و تکوین یافته است، تنها در اعصار بعدی با سیره و روایات ائمه معصومین ﷺ، فقه اسلام در همان مسیر بنیانگذاری شده و بر پایه همان اصول و ملاکها توسعه و تطور یافته است.

فقهای اسلام نیز در عصر غیبت کبری، طبق دستور خود ائمه معصومین ﷺ که فرموده‌اند: «علینا القاء الاصول و علیکم التفریع^{۱۰}» تنها تفریع فروع براساس «اصول القائی

→

به تصحیح کلاتر. و خزائن الاحکام فاضل دربندی و کتاب ولایت فقیه امام خمینی و...

۶. ر.ک. بلغة الفقیه ج ۳/۲۰۹ به بعد، سید محمد آل بحر العلوم.

۷. ر.ک: کتاب العناوین / ۳۲۲ از میرفتاح الحسینی المراغی، چاپ سنگی.

۸. مانند ابن تیمیه و صبحی صالح که کتابهای خود را چنین نامیده‌اند.

۹. ر.ک: مفاتیح الشرایع، ج ۱/۹، ملامحسن فیض، تحقیق سیدمهدی رجایی.

۱۰. ما در زمینه احکام و مسائل دینی تنها به بازگویی اصول اولیه و قواعد کلی اکتفا می‌کنیم و شما باید

←

ائمه (علیهم السلام) را انجام داده و از این رهگذر به تعمیق و گسترش مباحث و مسائل فقهی پرداخته‌اند. چنانکه در رابطه با پیدایش و گسترش همه فروع و مسائل فقهی این مسئله صادق است، در مورد پیدایش و گسترش عناوین و مسائل فقه حکومتی اسلام نیز صدق می‌کند از این رو، آیاتی از قبیل: ﴿انی جاعلک للناس اماما^{۱۱}﴾، ﴿النبی اولی بالمؤمنین من انفسهم^{۱۲}﴾، ﴿لقد کان لکم فی رسول اللہ اسوة حسنه^{۱۳}﴾، ﴿ان یکون لهم الخیره...^{۱۴}﴾ و آیات مشابه دیگر، اصل ولایت و حکومت عامه رسول خدا (صلی الله علیه و آله) بر جامعه اسلامی را به گونه بسیار استوار و به دور از هرگونه ابهام بیان کرده و سنگپایه فقه سیاسی و حکومتی را در بنیان ساختمان نظام فقهی اسلام کار گذاشته است.

به دنبال این قبیل آیات، آیات مربوط به تشریح اصل امامت اوصیای پیامبر (صلی الله علیه و آله) مانند ﴿یا ایها الذین امنوا اطیعوا الله و اطیعوا الرسول و اولی الامر منکم^{۱۵}﴾ و ﴿الیوم اکملت لکم دینکم و اتممت علیکم نعمتی و رضیت لکم الاسلام دینا^{۱۶}﴾ و امثال اینها نازل شده و امامت و ولایت را از شخص پیامبر اسلام به جانشینان ذیصلاحیت بعدی او که همان ائمه معصومین از نسل خود او و علی بن ابیطالب هستند، تعمیم داده و ولایت و حکومت عامه را از حقوق و شئون مسلم امام معصوم غیر پیامبر قرار داده است. با اینکه ائمه معصومین در طول حیات خود، مسلوب الید گردیده و حق حکومت و ولایت آنان توسط افراد فاقد صلاحیت رهبری و ولایت غصب شده بود، با این حال، این حق برای آنان همچنان محفوظ بوده است.

حضرت ولی عصر (عج) در دوران «غیبت صغری» مشکلات مردم را از طریق «نواب اربعه» حل و فصل می‌فرمود و امت اسلام را در مسیر حق رهبری می‌کرد و وجوهات شرعی را گردآوری کرده و به مصارف لازم می‌رسانید. لکن در زمان غیبت کبری، فقهای عادل و واجد شرایط را به عنوان «نایب عام» خود به مقام ولایت و حکومت به گونه نامتعیین و عمومی، نصب فرموده و شناسایی و گزینش آنها را برعهده مسلمانان گذاشت.

→

براساس آن اصول و قواعد، شاخه‌ها و فروع نوینی از مسائل را استخراج کنید. اعیان‌الشیعه، ج ۱/۳۸۷، سید محسن‌الامین.

۱۱. سوره بقره (۲): ۱۲۴.

۱۲. سوره احزاب (۳۳): ۶.

۱۳. سوره احزاب (۳۳): ۲۱.

۱۴. سوره احزاب (۳۳): ۳۶.

۱۵. سوره نساء (۴): ۵۹.

۱۶. سوره مائده (۵): ۳.